

Milica Tošić Radev<sup>1</sup>  
Departman za psihologiju,  
Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

UDK 159.942:173.1  
Originalni naučni rad  
Primljen: 23. 02. 2013.

## KVALITET BRAKA I DETERMINANTE PORODIČNOG OKRUŽENJA<sup>2</sup>

### Rezime

Brak i porodica su dve socijalne institucije komplementarne jedna drugoj. Naime, kvalitet bračnog odnosa je potencijalno od ključnog značaja za sveukupni doživljaj porodičnog života partnera. Sa druge strane, i mnogi aspekti same porodice imaju svoj uticaj na doživljeni kvalitet bračnog odnosa. U ovom radu rezimirali smo nalaze brojnih istraživanja koji ukazuju na značaj pojedinih varijabli porodičnog okruženja za doživljaj kvaliteta braka supružnika i to: strukture primarne porodice bračnih partnera u detinjstvu, etape i faze porodičnog života i postojanja dece, kao i broja dece u braku. Konkretno, nepovoljna iskustva iz primarne porodice imaju negativan uticaj na kasniji doživljaj kvaliteta braka osobe. Kvalitet braka zavisi i od faze porodičnog ciklusa u kome se porodica nalazi, i po pravilu se percipirani kvalitet braka smanjuje sa njegovim trajanjem. Postojanje dece u porodici takođe narušava kvalitet bračnih odnosa, ili pak doprinosi njegovoj stabilnosti.

*Ključne reči:* Kvalite bračnog odnosa, deca, faza porodičnog ciklusa, porodica porekla

### 1. Kvalitet braka

Brak je društvena, verska i zakonska zajednica muža i žene, uz imanje u vidu savremenih promena u formalno-pravnom izjednačavanju bračne i vanbračne veze, kao i tendencije legalizacije brakova istog pola u nekim razvijenim zemljama Zapada (Milić, 2001). Brak je osnovan od strane ljudskog društva s ciljem da kontroliše i reguliše seksualni život ljudskog bića i podrazumeva društveno odobrenu seksualnu i ekonomsku uniju između žene i muškarca i društveno odobren način stvaranja porodice (Ubesequera & Jiagiang, 2008). I ne samo da predstavlja osnovu porodice, već u složenoj porodičnoj dinamici, bračni odnos nastavlja da bude jezgro porodice i ključni element u određivanju kvaliteta porodičnog života.

Kvalitet braka je važna tema socijalne psihologije i sociologije braka, kao i psihologije porodice, budući da su uzroci kvaliteta bračnih odnosa mnogostruki, a posledice važne i za bračne partnere, decu, kao i za društvo u najširem smislu.

<sup>1</sup> psi736@gmail.com

<sup>2</sup> Rad je nastao u okviru rada na projektu br. 179002 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Autorka rada je stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, angažovana na naučno-istraživačkom projektu 179002, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Postoje različiti načini njegovog određenja, kao subjektivnog osećaja zadovoljstva partnera u braku, kao međusobne prilagođenosti bračnih partnera ili kao partnerove procene kvaliteta bračnih odnosa (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Za našu dalju diskusiju, važno je naglasiti da su kvalitet braka i bračna stabilnost različiti pojmovi. Bračna stabilnost se pre svega odnosi na veću ili manju verovatnoću razvoda u percepciji jednog ili oba partnera. Pritom, kvalitet bračnih odnosa ima važnu ulogu za stabilnost braka, ali nije jedini činilac koji na nju utiče (Karney & Bradbury, 1995).

## 2. Determinante kvaliteta bračnih odnosa

Bez obzira na način definisanja kvaliteta bračnih odnosa veliki se broj istraživanja bavi varijablama koje utiču na kvalitet braka. Sve te odrednice kvaliteta braka se u najširem smislu mogu podeliti na: karakteristike bračnih partnera (osobine ličnosti, pol, obrazovanje partnera, zdravstveno stanje, religioznost i sl.), karakteristike braka (redosled braka, trajanje i etape braka, podela kućnih obaveza, raspodela moći, postojanje predbračne kohabitacije i trudnoće ili ne i sl.), interpersonalne odnose u braku ili bračne procese (ljubav, veština komunikacije, seksualni odnosi, sukobi i zlostavljanje) i uže i šire bračno okruženje (struktura porodice u detinjstvu i bračni odnosi roditelja partnera, emocionalni odnosi partnera i roditelja u detinjstvu, deca u braku, rad izvan porodice, ekonomske i političke prilike u kojima živi porodica i razni oblici stresa) (Obradović i Čudina Obradović, 1998).

U našem radu, mi ćemo se fokusirati pre svega na činioce vezane za sam porodični život i pokušaćemo da sumiramo nalaze različitih istraživanja o tome kako na kvalitet braka osobe deluju iskustva iz njene primarne porodice, kvalitet bračnih odnosa roditelja i odnosi sa roditeljima u detinjstvu, zatim samo trajanje braka i različite faze bračnog, te porodičnog života i deca u braku. Nadamo se da ćemo na ovaj način ukazati na važnost varijabli porodičnog života, primarne i sekundarne porodice i na percepciju i doživljaj kvaliteta bračnih odnosa.

### *2.1. Struktura primarne porodice bračnih partnera u detinjstvu*

Porodica u kojoj su bračni partneri odrastali utiče na doživljeni kvalitet braka partnera, a najbolje je ispitan uticaj poremećene porodične strukture do koje dolazi razvodom roditelja. Obimna literatura dosledno pokazuje da roditeljski razvod povećava verovatnoću razvoda njihove odrasle dece, i to čak za 70% (Webster et al., 1995) u odnosu na pojedince koji su odrasli u potpunim porodicama. Pored toga, nađeno je da pojedinci razvedenih roditelja izveštavaju i o nižoj bračnoj sreći, više bračnih problema i bračnih nesuglasica (Booth & Edwards, 1990). Deca razvedenih roditelja češće doživljavaju svoje brakove kao u nevolji i problemima, bez obzira na njihov ukupni nivo bračnog zadovoljstva (Webster et al., 1995) i više su sklona da svoju vezu okončaju razvodom ako odnosi nisu zadovoljavajući ili ako su bračni problemi prisutni (Feng et al., 1999).

Prethodne studije imaju tendenciju da se fokusiraju na posledice roditeljskog razvoda, pre nego na uticaj kvaliteta braka roditelja na decu. Međutim, niz studija ukazuje na činjenicu da razvod roditelja ima negativan uticaj na percepciju braka kod potomaka, jedino ako postoje sukobi pre i nakon razvoda, i pad u kvalitetu odnosa roditelj–dete (Booth et al., 1984), a sam po sebi može biti manje štetan nego odrastanje u netaknutim, ali nesrećnim porodicama u kontekstu nekvalitetnih brakova roditelja (Amato & Booth, 1991). Odrasli koji smatraju da su im roditelji imali nekvalitetan i nesrećan brak imaju tendenciju da izveštavaju o relativno velikom broju problema u svojim brakovima. Nađeno je da je bračna nesloga roditelja u negativnoj vezi sa bračnom harmonijom kod potomstva, a u pozitivnoj sa bračnim nesuglasticama. I mali broj longitudinalnih studija, koje direktno ispituju obe generacije, potvrđuje da je više sukoba, problema i nestabilnosti u braku roditelja bilo povezano sa manje sreće, manje interakcija, više sukoba i problema i većom nestabilnosti u brakovima potomaka sedamnaest godina kasnije (Amato & Booth, 2001). Tako zapravo, postoji mogućnost da sukobi među roditeljima dovedu do nižeg kvaliteta braka kod potomaka kasnije (Conger et al., 2000), a neki autori navode i roditeljska ponašanja koja najverovatnije mogu da predvide problematične brakove potomstva, kao što su: ljubomora, dominacija, razdražljivost i skolonost besu, kriticizam i nerazgovaranje sa partnerom (Amato & Booth, 2001).

U stvari, mnogo značajnije nego projedinačni događaji kakav je razvod roditelja, za predviđanje kvaliteta braka dece, pa i stabilnosti, mogu biti procesi i interakcije u porodici porekla (Larson & Holman, 1994).

Pored samog kvaliteta bračnog odnosa roditelja, za koje je uglavnom potvrđeno da postoji međugeneracijski prenos, jedna druga linija istraživanja naglašava rane odnose roditelj–dete i porodične veze kao prediktore zadovoljstva u intimnim odnosima u odrasloj dobi (Bowen, 1978; Bowlby, 1969; Cohn et al., 1992; Shaver et al., 1988, prema Lavee et al., 2005). Nalazi ukazuju da postoji jaka povezanost između porodične kohezije i funkcionisanja porodice u detinjstvu i bračnog zadovoljstva pojedinca u odrasloj dobi (Fisiloglu & Lorenzetti, 1994). Takođe, sigurna emotivna veza sa roditeljima u detinjstvu je prediktivna za budući kvalitet braka osobe (Hazan & Shaver, 1987). Pojedinci koji su sa svojim roditeljima uspostavili sigurnu vezanost lakše stupaju u kontakt sa partnerom, lakše se poveravaju i ređe intenzivno emocionalno reaguju od onih koji nisu ostvarili ovakav odnos sa svojim roditeljima. Nasuprot tome, problematični odnosi roditelj–dete povezani su sa većom količinom bračne napetosti i nevolja i manjim doživljajem kvaliteta braka (Ward & Spitze, 1998), kao i sa povećanim bračnim konfliktima (Suitor & Pillemer, 1988). Na primer, žene koje se razvode u ranim godinama braka dolaze iz porodica sa tenzijom, manje bliskih i nestabilnih porodica od žena koje nisu razvedene ili onih koje se razvode nakog bračnog staža dužeg od 20 godina (Kelly & Conley, 1987, prema Larson & Holman, 1994). Naime, sve je više dokaza da stresna iskustva iz detinjstva ostavljaju trajne negativne efekte na blagostanje dece tokom života i da emocionalni problemi koje ljudi donose u svoj brak povećavaju verovatnoću nezadovoljstva i sukoba u kasnijem bračnom odnosu.

Vilant (Vaillant, 1978, prema Larson & Holman, 1994) naglašava da porodica porekla nije samo jednostavna pozadinska varijabla, već stalna i trajna veza

sa roditeljima i nakon stupanja u brak predstavlja i trenutni kontekst i može uticati na stabilnost i kvalitet braka dece. Konkretno, odrasli se mogu osloniti na roditelje kao izvore podrške u vreme stresa, npr. posao, briga o deci, čime mogu uticati na poboljšanje kvaliteta bračnog života svoje dece. Nasuprot tome, zategnute međugeneracijske veze mogu biti značajan izvor stresa za odraslu decu, a opšte je poznato da spoljašnji stresori podrivaju kvalitet bračnog života. Tako kvalitet braka roditelja nema samo dugoročne efekte, već i trenutne, i deca zauvek ostaju pod uticajem svoje primarne porodice, do te mere da deca u svojim brakovima imaju bolje odnose kada je brak roditelja harmoničan, a pate u svom braku kada harmonični odnosi roditelja postaju nepodesni (Amato & Booth, 2001).

Budući da smo pokazali da kvalitet porodičnog života u detinjstvu i iskustva iz primarne porodice deluju na kvalitet braka dece kasnije, postavlja se pitanje mehanizama na koji način ovi faktori ostvaruju ovaj uticaj.

Pre svega se navodi da deca prihvataju određene uzore ponašanja posmatrajući svoje roditelje i njihov odnos, a kasnije ponavljaju takvo ponašanje sa svojim partnerom (Bandura, 1973). Konkretno, deca iz konfliktnih i nekvalitetnih brakova roditelja imaju manje prilike od druge dece da posmatraju i da se uče pozitivnim obrascima ponašanja kao što su pokazivanje podrške, kompromis, rešavanje nesuglasica mirnim putem, a koji omogućavaju obostrano zadovoljstvo i dugoročne veze sa drugima. Suprotno, kada su roditelji topli i podržavajući jedan prema drugom, potomci su takođe topli i podržavajući prema njihovim romantičnim partnerima, a ova ponašanja su, zauzvrat, povezana sa većim zadovoljstvom u odnosu (Conger et al., 2000). Slično ovome Rosi i Rosi (Rossi & Rossi, 1990) su utvrdili da odrasla deca čiji su roditelji bili zadovoljni vlastitim brakom imaju tendenciju da pokazuju više naklonosti i saradnje u svojim intimnim odnosima. Suprotno njima, deca iz hronično konfliktnih domova odrastaju sa slabo razvijenim repertoarom veština interpersonalnog ponašanja koje kasnije podrivaju bračnu satisfakciju i stabilnost (Amato & DeBoer, 2001, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U mnogim istraživanjima (Amato & Booth, 1991) pokazano je da su po uzoru na roditelje, naučeni neadekvatni obrasci interpersonalnog ponašanja i komunikacije glavni posrednik između niskog kvaliteta braka dece i nekvalitetnih brakova roditelja, bilo da su intaktni ili razvedeni. U slučaju razvoda, pored manje adekvatnih interpersonalnih veština, autori navode još tri načina na koje razvod utiče na potomstvo, preko životnog kursa, socioekonomskih varijabli i stavova prema razvodu. Naime, deca iz razvedenih porodica na ranijem uzrastu stupaju u brak, imaju niže obrazovanje i socioekonomska dostignuća i češće su kohabitacije sa partnerom pre braka, a potvrđeno je da niži socioekonomski status, rani ulazak u brak i predbračni suživot povećavaju rizik od razvoda (Feng et al., 1999). Razvod roditelja liberalizuje i stavove dece prema razvodu, i mladi koji su odrasli u porodicama razvedenih više su pesimistični oko šanse doživotnog braka i razvod procenjuju manje negativno u odnosu na druge mlade (Amato & Booth, 1991).

Pored toga, roditelji koji doživljavaju bračne nesuglasice obezbeđuju manje konzistentne discipline i imaju tendenciju da koriste manje adekvatne tehnike roditeljstva nego roditelji koji nemaju bračnih problema (Margolin, 1981, prema Erel &

Burman, 1995). Kada je reč o odnosima roditelj–dete kao prediktoru kasnijeg doživljaja kvaliteta braka dece, nađeno je da uopšte bliski odnosi roditelja i deteta jesu od presudnog značaja za oblikovanje sposobnosti dece da regulišu emocije kao što su anksioznost i bes, za koje je pokazano da stvaraju više problema u odnosima (Contreras et al., 2000, prema Amato & Booth, 2001). Pored toga, u skladu sa teorijom vezanosti, odnos roditelj–dete čini osnovu za detetovu internalizovanu sliku drugih i bliskih odnosa. Neodgovarajući odnos između deteta i roditelja, bilo da je posledica narušenih bračnih odnosa, ili ne, može dovesti decu do toga da razvijaju osobine kao što je nedostatak poverenja u druge, usled čega će se verovatno ponašati kritički ili posesivno prema partneru, što može remetiti intimne veze.

Tako zapravo ukupna mera predbračne porodične okoline koja uključuje kvalitet braka roditelja, kvalitet odnosa roditelj–dete i uopšte kvalitet kućnog okruženja značajna je za predviđanje kvaliteta braka dece (Holman et al., 1994, prema Larson & Holman, 1994).

## *2.2. Trajanje braka, etape i faze porodičnog života*

Od prvih studija o kvalitetu braka, načinu na koji se zadovoljstvo i doživljaj kvaliteta braka menjaju tokom života, važno je polje interesovanja među istraživačima psihologije porodice.

Brojna istraživanja su pokazala da između dužine trajanja braka i doživljaja kvaliteta bračnih odnosa postoji zakrivljen odnos u obliku slova U (Glenn, 1989; Glenn, 1995; McLanahan & Adams, 1989; Obruch et al., 1996, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). To zapravo znači da je u početku doživljaj kvaliteta braka i zadovoljstvo brakom vrlo visoko, zatim nakon kratkog vremena opada, nakon čega percepcija kvaliteta braka stagnira duže vreme na određenom nivou, dok se na kraju ponovo povećava zadovoljstvo u braku. Novija i longitudinalna istraživanja ovog tipa ne potvrđuju ovaj odnos već govore o stalnom padu kvaliteta braka. Nakon nekog kratkog početnog perioda, procenjeni kvalitet braka i zadovoljstvo u njemu opada naglo tokom prvih deset godina braka, a zatim nastavlja da opada, iako sporije, tokom narednih četrdeset godina (Glenn, 1998). Naime, u longitudinalnim studijama većina rezultata ne ukazuje na rast u doživljaju kvaliteta braka u kasnijem životu, već nalaze da se ovaj doživljaj nikada ne oporavlja i pokazuje blag ali stalan i kontinuiran pad sa vremenom (Glenn, 1998, Vaillant & Vaillant, 1993).

Na osnovu trajanja braka, neki autori dele celokupan brak na etape. Vreme od početka zasnivanja porodice stupanjem u brak, preko podizanja i vaspitanja dece do vremena kada su partneri ponovo sami, do neizbežne smrti jednog partnera, naziva se porodični ciklus (Duval, 1971). Duvall-ova podela predstavlja opšteprihvaćenu podelu porodičnog životnog ciklusa na faze, a u njoj je porodični razvoj podeljen na sledećih osam faza: bračni par bez dece, porodica sa sasvim malim detetom, porodica sa predškolskim detetom, porodica sa školskim detetom, sa adolescentom, odlazak dece od roditelja, postroditeljska porodica i porodica koja stari.

Veliki broj studija poprečnog preseka, koje poredе kvalitet braka kod ljudi različitog bračnog staža, su ukazale na krivolinijsku vezu između faze porodičnog

života i kvaliteta bračnih odnosa, tj. da je prosečni kvalitet viši u preroditeljskoj i postroditeljskoj fazi (Ade-Ridder & Brubaker, 1983, prema Glenn, 1990). Naime, visok kvalitet braka i zadovoljstvo brakom postoji u ranoj fazi, ili periodu bez dece, smanjeno zadovoljstvo u periodu roditeljstva, koji obuhvata period rađanja dece, njihovo detinjstvo, školsko doba i adolescenciju, i ponovni porast zadovoljstva i kvaliteta bračnih odnosa u braku u postroditeljskom periodu. Verovanje u ovaj obrazac je široko rasprostranjeno i brojna istraživanja sprovedena tokom 1970-ih i 1980-ih godina (VanLaningham, et al., 2001) potvrđuju nađeni odnos i smatraju da je ova veza između stadijuma braka i njegovog kvaliteta tako dobro utvrđena kao skoro ništa drugo u društvenim naukama.

Međutim, i u slučaju ispitivanja povezanosti faza porodičnog ciklusa i doživljaja kvaliteta braka, novije longitudinalne studije ukazuju na to da kvalitet braka ili opada kontinuirano ili stagnira posle dugog perioda opadanja. Čini se, naime, da je oblik slova U, odnos između etapa braka i njegovog kvaliteta artefakt ispitivanja metodom poprečnog preseka (VanLaningham, et al., 2001). U slučaju ovakvog načina paralelnog ispitivanja supružnika različitih po dužini trajanja braka, javljaju se brojni nedostaci. Same etape interferiraju sa dužinom braka, mnogi brakovi koji su bili slabijeg kvaliteta razvedeni su, što dovodi do „povećanja“ u procenjenoj sreći među parovima dugoročnih brakova. Vrlo je korisno i objašnjenje koje nudi Glen (Glenn, 1998) koji kaže da krivolinijska veza između bračnog staža i bračne sreće u studijama poprečnog preseka može biti i zbog različitih karakteristika supružnika, vremena i stavova za određeno vreme u odnosu na brak. Ranije rođeni partneri socijalizovani su da vide svoj brak više konvencionalno, imaju pragmatičnije stavove o braku, podrška braku spolja bila je jača i parovi su bili posvećeni normama doživotnog braka, što sve mogu biti prednosti koje su im omogućavale da se održi visok nivo kvaliteta u braku. U stvari, čak ni sve studije poprečnog preseka ne potvrđuju krivolinijski odnos. U studiji Bluda i Volfa (Blood & Wolfe, 1960, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) nađeno je postepeno smanjenje bračnog zadovoljstva tokom odgajanja dece godinama, blagi porast nakon odlaska dece, ali ponovni i dalji pad kroz godine penzionisanja. Poboljšanje u vezi sa odlaskom dece od kuće je privremeno, i u najboljem slučaju ono usporava, a ne zaustavlja opšti pad sreće (VanLaningham et al., 2001). I niz drugih studija nalazi kontinuirani pad u doživljaju kvaliteta braka i bračnom zadovoljstvu tokom životnog ciklusa porodice, posebno u kasnijoj fazi kada su deca već odrasla (Blood & Wolf, 1960, prema Burr, 1970).

U svakom slučaju sa trajanjem braka i fazama bračnog ciklusa doživljaj kvaliteta braka opada, i to vrlo brzo nakon venčanja, posebno nakon rođenja prvog deteta (Spanier et al., 1975). Takva promena, međutim, ne može se pripisati samo deci, jer je pokazano da kvalitet braka ima tendenciju da pada, bez obzira ima li par dete ili ne (Belsky et al., 1983; McHale & Huston, 1985; White & Booth, 1985). Bajt i But (White & Booth, 1985) poredeći parove sa i bez dece nakon tri godina braka, u longitudinalnoj studiji, nalaze sličan pad u šest mera kvaliteta braka u ovom periodu, i kod roditelja i kod partnera koji u tom periodu nisu dobili dete. Slično su Mekhejl i Hjuston (McHale & Huston, 1985) uporedivši grupe parova, sa decom i bez, nakon godinu dana braka pronašli da obe grupe doživljavaju sličan pad u zadovoljstvu bra-



kom i osećanju ljubavi jedno prema drugom. Pritom, parovi sa detetom doživeli su promene u stepenu međusobne interakcije i obrascima bračnih uloga koje oni koji nisu roditelji nisu doživeli, što ukazuje na važne efekte prelaska u roditeljstvo, ali takođe sugeriše da su brojne promene koje se pripisuju ovoj tranziciji, ipak posledice samog trajanja braka.

Najrasprostranjeniji konceptualni model koji objašnjava promene u doživljaju kvaliteta braka sa njegovim trajanjem, fokusira se na promene u porodičnoj strukturi i ulogama (VanLaningham et al., 2001). Pretpostavka je da deca kreiraju nove zahteve roditeljima, koji povećavaju osećanje stresa i smanjuju vreme koje je roditeljima na raspolaganju da se uključe u zajedničke aktivnosti. Međutim, smanjenje kvaliteta braka tokom prvih godina braka, kao što smo pokazali, ne može se pripisati samo dodavanju dece domaćinstvu i promenama koje nastaju u vezi sa tim. Prve godine braka su teške za sve parove, usled odgovornosti bračnog života, suočavanja sa mnogim izazovima, uključujući usaglašavanje podele rada u kući, redefinisane odnosa sa rodbinom, kao i učenje kako da se rešavaju konflikti. Takođe, očekivanja mladenaca su nerealna i većina brakova ne mogu da ih ispune, te ubrzo bivaju ublažena stvarnošću bračnog života (prema VanLaningham et al., 2001). Slično, supružnici najčešće brak sklapaju u vreme kada su najviše kompatibilni jedno sa drugim. Ali, kako vreme prolazi, pojedinci stiču nova iskustva, menjaju se, što dovodi do slabijeg poklapanja. Sa gledišta sociologije, zbog toga što je šire socijalno okruženje postalo manje gostoljubivo za brak, pad u kvalitetu braka ustanovljen u longitudinalnim studijama može odražavati posledice perioda pre nego razvojnih procesa unutar samog braka. Poslednjih decenija brak je postao teži aranžman, uključujući: rastuće ekonomske nejednakosti, povećanje posla i porodičnih sukoba u vezi sa zaposlenošću žene, široko neslaganje o odgovarajućim rodnim ulogama u braku i porast više individualističkih stavova prema porodičnom životu (VanLaningham et al., 2001).

Kada je reč o kontradiktornim rezultatima efekta postroditeljstke faze na bračni par, postoji nekoliko objašnjenja. Jedno objašnjenje naglašava „sindrom praznog gnezda“, u kojem je pogled na ovu fazu kao usamljeni, depresivni period, pogotovo za majku, kojoj uloga roditelja nije više centralna za par (Bart, 1970, 1971; prema Schram, 1979), naglašavajući i sam proces starenja, penzionisanja i slično, što sve dovodi do stalnog pada u doživljaju kvaliteta braka. Sa druge strane, postoje i objašnjenja za nalaze o ponovnom rastu zadovoljstva brakom u ovoj fazi. Ovde se naglašava da smanjenje odgovornosti roditeljstva, povećanje privatnosti i više mogućnosti za zajedničke slobodne aktivnosti dovode do ponovnog uspostavljanja boljeg kvaliteta bračnih odnosa (Deutscher, 1964, prema Schram, 1979). Takođe, bračna sreća se može povećati u kasnijim godinama braka kako parovi postaju finansijski stabilni, poseduju sopstvene kuće i slično.

U svakom slučaju, doživljeni kvalitet bračnih odnosa sigurno je najviši na početku, a kasnije kontinuirano opada ili stagnira na nižem nivou. Ovo je karakteristika većine brakova i posledica je neminovnih razvojnih promena.

### 2.3. *Deca u braku*

Već razmatrajući efekat faza porodičnog ciklusa na kvalitet braka, primećeno je da jednostavno odsustvo ili prisustvo dece u porodici jeste jači prediktor kvaliteta braka nego što je faza ciklusa porodičnog života (Nock, 1979, prema Anderson et al., 1983).

Najzanimljiviji nalaz odnosi se na činjenicu da deca oduzimaju, a ne doprinose bračnoj sreći (Hicks & Platt, 1970, prema Gottman & Notarius, 2002). Brojne starije i novije, transverzalne i longitudinalne studije ukazuju da se rođenjem deteta značajno menja doživljaj kvaliteta braka jednog ili oba partnera, posebno žene (Belsky et al., 1983), i to, do te mere, da žene sa malom decom procenjuju čak i niži kvalitet svog života nego u bilo kojoj drugoj fazi životnog ciklusa (Campbell et al., 1976, prema Waite & Lillard, 1991). Prelazak u roditeljstvo prekida bračnu čaroliju, i 83% parova prolazi kroz umerenu krizu u periodu tranzicije (LeMasters, 1957), a pad u doživljaju kvaliteta braka nađen je kod 40–70% parova (Cowan i Cowan, 1998). Roditelji imaju češće smetnje u braku, ili čak prekide, od 5% do 8%, dve godine nakon rođenja prvog deteta (Waite et al., 1985, prema Waite i Lillard, 1991).

Međutim, dok istraživački rezultati jasno ukazuju na promene u doživljaju kvaliteta braka u vezi sa postojanjem dece u porodici uopšte, nema mnogo podataka koji govore o tome kako se menja percepcija kvaliteta bračnih odnosa kao posledica povećanja broja dece u porodici, njihovog uzrasta ili pak pola. Ono što je nađeno jeste da je pad u doživljenom kvalitetu braka najveći neposredno nakon rođenja deteta i u periodu koji sledi, mada ima autora koji najveći pad u kvalitetu braka dobijaju nešto kasnije, kada su deca adolescenti (Vaillant & Vaillant, 1993).

Kada je reč o broju dece i njihovom efektu na kvalitet braka, mali broj studija koji se bavio ovim pitanjem ukazuje da je u proseku najbolje procenjen kvalitet bračnih odnosa kod parova bez dece, a značajno niže kod parova sa decom, pri čemu nema razlike u doživljaju kvaliteta braka između parova sa jednim detetom i onih sa dvoje ili više dece, što je u skladu i sa ranijim nalazima da broj dece i razmak između njih ne mogu imati jak uticaj na razlike u kvalitetu brakova roditelja (Figley, 1973). Međutim, neki autori ipak nalaze vezu između broja dece i bračnog zadovoljstva. Ustvari, postoji negativna veza između broja dece i veličine porodice i druženja partnera, vremena koje partneri provode zajedno, što zauzvrat može negativno uticati na bračno zadovoljstvo i kvalitet braka (Luckey & Bain, 1970).

Kada je reč o diferencijalnom uticaju pola deteta na kvalitet braka, retke su studije ove vrste, a rezultati kontradiktorni. Naime, postoje nalazi da smanjenje nivoa bračne prilagođenosti u vezi sa decom nije karakteristika uopšte, već je specifična za majke sa muškom decom, dok se majke ženske dece, posebno beba, ne razlikuju u svojoj proceni kvaliteta braka u poređenju sa ženama bez dece (Abbott & Brody, 1985), ali i nalazi da je manja verovatnoća razvoda za žene sa muškom decom i da muška deca brak čine stabilnijim, budući da je angažovanje oca i njegova figura značajnija u podizanju muške dece (Katzev et al., 1994).

Kada je reč o stabilnosti braka i prisustva dece, odnos je u potpunosti drugačiji, prisustvo dece čini brak stabilnijim. Rođenje deteta, posebno prvog, drastično



smanjuje verovatnoću da se brak rasturi u narednom periodu. I dalje, manja deca, sve do šeste godine efikasno inhibiraju bračne prekide jer zahtevaju više vremena, truda i troškova nego starija deca. Ovaj efekat opada sa starijom decom 6–12 godina, uz tendenciju da postane pozitivan u tinejdžerskim godinama.

Ovakvi nalazi su logični i objašnjivi postojećim teorijama. Pre svega, prisustvo zavisne dece u kući stavlja na iskušenje vreme, energiju i ekonomske resurse roditelja (Rollins & Galligan, 1978, prema Spanier & Lewis, 1980). Deca imaju tendenciju da snize kvalitet braka utičući na smanjenje bračnih interakcija, spontanost seksualnih odnosa, stvarajući dodatne izvore nezadovoljstva u vezi sa finansijama i podele posla i pomeranjem podele rodni uloga ka tradicionalnim idejama (Glenn, 1990), a njihovo prisustvo u porodici stvara potencijal za ljubomoru i takmičenje za ljubavlju, vreme i pažnju (Glenn & McLanahan, 1982).

Može biti da glavni razlog za negativan odnos između prisustva dece i kvaliteta braka leži upravo u tome što deca doprinose stabilnosti braka, odvrćajući na taj način mnoge nesrećno venčane od razvoda, bar za neko vreme. Zbog uverenja da je poželjno da roditelji ostanu zajedno za dobrobit dece, deca zaista mogu mnoge brakove držati zajedno (White et al., 1986). Ovo potkrepljuju nalazi o tome da su deca primarno, ako ne i jedino zadovoljstvo u brakovima koje karakteriše niži kvalitet i nizak stepen bračnog zadovoljstva, a da je kohezija, druženje, posvećenost kao faktor zadovoljstva mnogo veći kod parova koji svoje brakove procenjuju dobro. Moglo bi se zaključiti da bi čak i bez dece zadovoljni parovi godinama želeli biti zajedno, dok parovi sa niskim stepenom zadovoljstva ostaju u braku pre svega zbog dece (Luckey & Bain, 1970).

Sa druge strane pozitivan uticaj dece u porodici na stabilnost braka može se objasniti na više načina. U skladu sa ekonomskim teorijama o braku (prema Waite & Lillard, 1991) bračno-specifični kapital, kao što su deca, smanjuje verovatnoću da će se bračni par razvesti, povećanjem privlačnosti aktuelnog braka i troškova odlaska iz istog. Sociološke teorije, takođe, ukazuju na mrežu obaveza – pravne, finansijske, socijalne i emotivne prirode kojima deca vezuju roditelje zajedno, i za sebe, čime predstavljaju značajnu barijeru za razvod braka. Na kraju, budući da prethodno udate žene imaju manju verovatnoću da se ponovo venčaju ako imaju decu (Teachman & Heckert, 1985), alternative trenutnom braku verovatno su manje nego za majke bez dece. U sociološkim teorijama fokus je i na efektu dece na rodne podele rada unutar porodice, podeli koja povećava veze između partnera na osnovu specijalizacije.

Ustvari, glavni zaključak velikog broja istraživanja pokazuje da deca imaju paradoksalan efekat, povećavaju stabilnost braka, bar kada su relativno mala, a isto vreme umanjuju njegov kvalitet (Waite & Lillard, 1991).

## Diskusija

Polazeći od pretpostavke da je partnerstvo zasebna i važna dimenzija ličnog postignuća i porodičnog funkcionisanja, od čijeg kvaliteta suštinski zavisi održavanje ili rušenje cele porodične konstrukcije (Bobić, 2008), u radu smo rezimirali na-

laze brojnih studija koje se bave pojedinim dimenzijama porodice koje mogu biti od značaja za kvalitet braka partnera: strukturom i kvalitetom porodice porekla bračnih partnera, fazom porodičnog ciklusa i prisustva dece.

Rezultati brojnih studija ukazuju na to da iskustva doživljena u porodici porekla, uključujući kvalitet braka roditelja, kvalitet odnosa roditelj–dete i uopšte kvalitet kućnog okruženja pojedinca jesu značajna za predviđanje kvaliteta braka osobe (Holman et al., 1994, prema Larson & Holman, 1994). Razlog zašto je ovaj nalaz posebno značajan leži u tome da se kako u svetu, tako i kod nas sve više smanjuje udeo stanovništva koji sklapa brak, a povećava celibat, procenat izvanbračnih partnerskih zajednica i udeo razvedenog stanovništva (prema Bobić, 2004). Posmatrano iz ove perspektive, ukoliko postoji povezanost kvaliteta braka roditelja i njihove dece kasnije, čini se da će brak kao institucija, vremenom imati sve manju vrednost i biti sve manje poželjan, a sve teži aranžman za pojedince. Ovo posebno ističemo, s obzirom na važnost institucije braka, posebno njegovog kvaliteta za blagostanje pojedinca i porodice, kao i pogodnosti u društvu koje se akumuliraju kada je brak dobar (prema Bradbury et al., 2000).

Kada je reč o doživljaju kvaliteta braka tokom faza porodičnog ciklusa, najveći broj nalaza ukazuje na to da je brak doživljen kao najkvalitetniji na samom početku, a nakon toga opada percepcija kvaliteta braka, u početku naglo, a kasnije postepeno (Glenn, 1998, Vaillant & Vaillant, 1993). I druge promene povezane sa samim trajanjem braka kao što su dobijanje dece, širenje porodice, budući da nose nove zahteve i zahtevaju prilagođavanje obično dovode do privremenog, a često i trajnog smanjenja doživljaja kvaliteta bračnih odnosa (Hicks & Platt, 1970, prema Gottman & Notarius, 2002). Ovaj nalaz je takođe važan, posebno za mlade koji tek ulaze u brak. Možda ne bi bilo toliko razvoda i razočaranja kod savremenih bračnih parova kada bi bilo manje nerealnih očekivanja, a više znanja o tome šta sve brak podrazumeva, i uz svest o navedenoj tendenciji ka postepenom smanjenju kvaliteta braka i bračnog zadovoljstva paralelno sa fazama kroz koje prolazi porodica u svom razvoju. Ovaj zaključak može izgledati pesimistično, ali reč je naravno o centralnoj tendenciji, a zadatak budućih istraživanja može biti da se eventualno identifikuju karakteristike osoba kod kojih kvalitet braka održava kontinuirano visok nivo.

Pored navedenih i ispitanih determinanti kvaliteta braka, naravno postoji ogroman broj i drugih činilaca, kako individualnih, tako i interpersonalnih i socijalnih za koje istraživanja ukazuju da imaju svoj uticaj na doživljaj kvaliteta braka. Na primer, nalazi brojnih studija ukazuju da je za kvalitet braka posebno nepovoljna emocionalna nestabilnost (neuroticizam), dok su saradljivost, savesnost i ekstraverzija poželjne osobine (Gattis i Berns, 2004, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Pored karakteristika partnera i interakcije u braku jesu važne odrednice percepcije kvaliteta braka, kao što su: veština komuniciranja, seksualno zadovoljstvo, podela kućnih poslova, međusobna podrška, sukobi i zlostavljanje (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Svim navedenim faktorima i brojnim drugim se u našim razmatranjima nismo bavili, a valjalo bi to učiniti u budućim analizama. Takođe, sve ove varijable od značaja, u svakoj konkretnoj bračnoj dijadi različite su, interferiraju jedna sa drugom i tek u svojoj kombinaciji određuju percepciju kvaliteta braka. Ipak, uz svu opasnost

od generalizovanja, korisno je ukazati na određene činioce koji mogu pozitivno ili pak negativno delovati na brak, njegov kvalitet i stabilnost.

Budući da je tema rada bila kvalitet braka, u radu smo se bavili samo pojedincima koji su u braku. Korisno bi bilo u narednim istraživanjima, po uzoru na naše, ispitati i alternativne forme braka, kohabitacije, razvedene pojedince i slično, budući da postoji verovatnoća da ove podgrupe imaju svoje specifičnosti, da za njih ne važe navedene tendencije, ili da ih pak neki faktor od navedenih i određuje. Ovo može biti i posebno važno budući da se u današnje vreme brak sve više kreće od institucije ka partnerstvu, kao čistom odnosu, i sa, u velikoj meri, različito definisanim rodним ulogama među partnerima (Bobić, 2003).

### Zaključak

Funkcionisanje bračnog podsistema u porodici predstavlja temelj porodice i važan faktor za porodični život u celini, a mi smo ukazali na nalaze istraživanja koji pokazuju da je sa druge strane, brak svake osobe donekle određen sociološkim varijablama vezanim za porodicu i to: porodičnom istorijom pojedinca u detinjstvu i karakteristikama aktuelnog porodičnog sistema, fazom porodičnog života i veličinom i strukturom porodice.

Rezultati brojnih studija ukazuju na to da porodična struktura samih partnera i njihova porodična istorija i pozadina suštinski utiču na brak odraslih. Odrasla deca iz razvedenih porodica imaju veću stopu razvoda od dece iz potpunih porodica, ili pak pokazuju u svojim brakovima niži stepen zadovoljstva. Takođe, i druge intaktne roditeljske porodične strukture, u kojima su poremećeni odnosi roditelja ili odnosi roditelj–dete, mogu imati značajne negativne efekte po kvalitet braka odrasle dece.

Takođe, gotovo po pravilu, brak je doživljen kao najkvalitetniji na samom početku, a nakon toga naglo opada percepcija kvaliteta braka i zadovoljstvo u njemu. Nakon ovog početnog pada, bračna sreća ili nastavlja da opada ili stagnira, eventualno pokazujući u kasnim godinama blagi porast, ali se nikada u potpunosti ne oporavlja.

Već sam pad u kvalitetu braka u prvih nekoliko godina, često se dovodi u vezu sa rođenjem deteta. Ovo je delimično i tačno, jer prisustvo dece u porodici na sve načine menja porodičnu dinamiku i uloge. I dok brojne studije ukazuju na to da deca u braku povećavaju stabilnost braka, njihovo prisustvo umanjuje njegov kvalitet.

Na taj način može se zaključiti da su brak i porodica usko isprepletene institucije. I dok je bračni odnos temelj porodice, a njegov kvalitet osnov kvaliteta celokupnog porodičnog funkcionisanja, može se tvrditi i suprotno. Naime, čini se da je brak uronjen u porodicu isto koliko i porodica u brak.

## Literatura

1. Abbott, D. A., Brody, G.H. (1985). The relation of child age, gender, and number of children to the marital adjustment of wives, *Journal of Marriage and Family* 47 (1): 77–84.
2. Amato, P. R., Booth, A. (1991). Consequences of parental divorce and marital unhappiness for adult well-being, *Social Forces* 69 (3): 895–914.
3. Amato, P. R., Booth, A. (2001). The legacy of parents' marital discord: consequences for children's marital quality, *Journal of Personality and Social Psychology* 81 (4): 627–638.
4. Anderson, S. A., Russell, C. S., Schumm, W. R. (1983). Perceived marital quality and family life-cycle categories: A further analysis, *Journal of Marriage and Family* 45 (1): 127–139.
5. Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
6. Belsky, J., Spanier, G. & Rovine, M. (1983). Stability and change in marriage across the transition to parenthood, *Journal of Marriage and the Family* 45 (3): 567–577.
7. Bobić, M. (2003). *Brak ili partnerstvo; demografsko-sociološka studija*. Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.
8. Bobić, M. (2008). O intimnosti u partnerstvu/braku – ljubav, konflikti, odlučivanje u bitnim domenima svakodnevnice U *Društvo rizika: promene, nejednakosti, socijalni problemi u današnjoj Srbiji*. Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.
9. Booth, A., Brinkerhoff, D. B., White, L. K. (1984). The impact of parental divorce on courtship, *Journal of Marriage and Family* 46 (1): 85–94.
10. Booth, A., Edwards, J. N. (1990). Transmission of marital and family quality over the generations: The effects of parental divorce and unhappiness, *Journal of Divorce* 13: 41–58.
11. Bradbury, T. N., Fincham, F. D., Beach, S. R. H. (2000) Research on the Nature and Determinants of Marital Satisfaction: A Decade in Review. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 62 (4), 964–980.
12. Burr, W. R. (1970). Satisfaction with various aspects of marriage over the life-cycle: A random middle-class sample, *Journal of Marriage and the Family* 32 (1): 29–37.
13. Conger, R. D., Cui, M., Bryant, C. M., & Elder, G. H. (2000). Competence in early adult romantic relationships: A developmental perspective on family influences, *Journal of Personality and Social Psychology* 79 (2): 224–237.
14. Cowan, C. P., Cowan, P. A. (1995). Interventions to ease the transition to parenthood: Why they are needed and what they can do, *Family relations* 44 (4): 412–423.
15. Čudina- Obradović, M i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
16. Duvall, Evelyn M. (1971). *Family Development (4th ed.)*. Philadelphia: J. B. Lippincott.

17. Erel, O., Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review, *Psychological Bulletin* 118 (1): 108–132.
18. Feng, D., Giarrusso, R., Bengston, V. L., & Frye, N. (1999). Intergenerational transmission of marital quality and marital instability, *Journal of Marriage and Family* 61 (2), 451–463.
19. Figley, C. R. (1973). Child density and the marital relationship, *Journal of Marriage and the Family* 35 (2): 272–282.
20. Fisiloglu, H., & Lorenzetti, A. F. (1994). The relation of family cohesion to marital adjustment, *Contemporary Family Therapy* 16 (6): 539–552.
21. Glenn, N. D., McLanahan, S. (1982). Children and marital happiness: A further specification of the relationship, *Journal of Marriage and Family* 44 (1): 63–72.
22. Glenn, N. D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review, *Journal of Marriage and the Family* 52 (4): 818–831.
23. Glenn, N. (1998). The course of marital success and failure in five American 10-year marriage cohorts, *Journal of Marriage and the Family* 60 (3): 569–577.
24. Gottman, J. M., Notarius, C. I. (2002). Marital research in the 20th century and a research agenda for the 21st century, *Family process* 41 (2): 159–197.
25. Hazan, C. & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process, *Journal of Personality and Social Psychology* 52 (3): 511–524.
26. Karney, B. R. & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method and research, *Psychological Bulletin* 118 (1): 13–34.
27. Katzev, A. R., Warner, R. L., Acock, A. C. (1994). Girls or boys? Relationship of child gender to marital instability, *Journal of Marriage and Family* 56 (1): 89–100.
28. Larson, J. H., Holman, T. B. (1994). Premarital predictors of marital quality and stability, *Family Relations* 43 (2): 228–237.
30. Lavee, Y., Katz, R., Ben-Dror, T. (2005). Parent-child relationships in childhood and adulthood and their effect on marital quality: A comparison of children who remained in close proximity to their parents and those who moved away, *Marriage & Family Review* 36 (3–4): 95–113.
31. LeMasters, E. E. (1957). Parenthood as a crises, *Marriage and Family living* 19 (4): 352–355.
32. Luckey, E. B., Bain, J. K. (1970). Children: A factor in marital satisfaction, *Journal of Marriage and Family* 32 (1): 43–44.
33. McHale, S. M., Huston, T. L. (1985). The effect of the transition to parenthood on the marriage relationship: A longitudinal study, *Journal of Family Issues* 6 (4): 409–434.
34. Milić, A. (2001). *Sociologija porodice – kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
35. Obradović, J. i Čudina Obradović, M. (1998). Bračna kvaliteta: poimanje, uzroci i posledice, *Društvena istraživanja*, 7: 659–682.
36. Rossi, A. S., & Rossi, P. H. (1990). *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. New York: Aldine de Gruyter.

37. Schram, R.W. (1979). Marital satisfaction over the family life cycle: A critique and proposal, *Journal of Marriage and Family* 41 (1): 7–12.
38. Spanier, G., Lewis, R. A., Cole, C. L. (1975). Marital adjustment over the family life cycle: The issue of curvilinearity, *Journal of Marriage and the Family* 37 (2): 263–275.
39. Spanier, G. B., Lewis, R. A. (1980). Marital Quality: A Review of the Seventies, *Journal of Marriage and Family* 42 (4): 825–839.
40. Suitor, J. J. & Pillemer, K. (1994). Family caregiving and marital satisfaction: Findings from one-year panel study of women caring for parents with dementia, *Journal of Marriage and the Family* 56 (3): 681–690.
41. Teachman, J. D., & Heckert, A. (1985). The impact of age and children on remarriage, *Journal of Family Issues*. 6 (2): 185–203.
42. Ubesequera, D. M., Jiaojiang, L. (2008). Marriage and family life satisfaction: A literature review, *Sabaramuwa University Journal*. 8 (1): 1–17.
43. Vaillant, C. O. & Vaillant, G. A. (1993). Is the U-curve of marital satisfaction an illusion? A 40-year study of marriage, *Journal of marriage and family* 55 (1): 230–239.
44. VanLaningham, J., Johnson, D.R., Amato, P. (2001). Marital happiness, marital duration, and the U-shaped curve: Evidence from a five-wave panel study, *Social Forces* 79 (4): 1313–1341.
45. Waite, L. J., Lillard, L. A. (1991). Children and marital disruption, *The American Journal of Sociology* 96 (4): 930–953.
46. Ward, R. A. & Spitze, G. (1998). Sandwiched marriages: The implications of child and parent relations for marital quality in midlife, *Social Forces* 77 (2): 647–666.
47. White, L. K., Booth, A. V. (1985). The transition to parenthood and marital quality, *Journal of Family Issues* 6 (4): 435–450.
48. White, L. K. , Booth, A., & Edwards, J. N. (1986). Children and marital happiness: Why the negative correlation? *Journal of Family Issues* 7 (2): 131–147.
49. Webster, P. S., Orbuch, T. L., House, J. S. (1995). Effects of childhood family background on adult marital quality and perceived stability, *The American Journal of Sociology* 101 (2): 404–432.

Milica Tošić Radev

## THE QUALITY OF MARRIAGE AND THE FAMILY ENVIRONMENT DETERMINANTS

### Abstract

Marriage and family are two social institutions which are complementary to one another. Namely, the quality of marital relations is potentially crucial to the overall experience of the family life of a partner. On the other hand, many aspects of the family itself also have their own impact on the perceived quality of marital relationships. This



paper indicates the significance of the particular variables of family environment for the spouse's perception of the quality of marriage, especially: the structure of the primary family of the spouse in their childhood, phases and stages of the family life and children in marriage. Specifically, we have shown that the negative experience from the primary family has negative impact to a person's later perception of the quality of marriage. The quality of marriage also depends on the phase of the family cycle in which the family is, and by default the perceived quality of marriage decreases with its duration. The existence of children in marriage also lessens the quality of marital relations, but it contributes to its stability.

*Key words:* marital quality, children, phase of the family cycle, origin family

